

הרב ד"ר אליעזר בן-שלמה

הימנעות מטפול רפואי מתוך "צדקות"

הצגת הבעיה:

בחודש שבט תש"ן התפרסם בארץ המקרה של גב' טרבלסי ע"ה אשר הומלץ על קטיעת רגלה עקב נמק. גב' טרבלסי סירבה בנימוק כי קטיעת האבר פוגעת באמונתה ובהכרתה הדתית. לאחר שיכנוע ולחץ שהופעל עליה, הסכימה לקטיעה. למרבה הצער נפטרה גב' טרבלסי. עניינה בא גם לפני בית המשפט, שם הועלתה על ידי המשפטנים שאלת האוטונומיה של אדם על גופו וחייו. עמדת ההלכה בשאלה העקרונית מקובלת כשוללת את זכות האדם להימנע מטיפול מציל חיים, ברם נראה כי הנסיבות המיוחדות של המקרה מצדיקות דיון נוסף.

מהאמור בתורה: "ונשמרתם מאד לנפשותיכם"¹ נצטוינו על שמירת הבריאות. השאלה היא האם מחייב הדבר את האדם לפנות בכל עת אל הרופא, או שמא רשאי אדם לסמוך על אמונתו, בטחונו בה' ותפילתו, ולא לקבל טיפול רפואי.

השאלה מחריפה בעת סיכון לחיי החולה, כאשר הטיפול הרפואי מחייב לעבור על אחד מאיסורי התורה, כגון: חילול שבת ואכילה ביום הכפורים — האם מותר לאדם החולה להחמיר באיסורים, לנהוג חסידות בעצמו ולא לעבור על איסור דאורייתא, אף אם שמירת המצוה תגרום למותו.

התייחסות לשאלה זו קיימת במישור המחשבתי-אידיאולוגי² אולם, לדעתנו, יש לחפש את התשובה במקורות ההלכתיים. בהם נמצא כי היו שהבחינו בין

1. רמב"ם הלכות רוצח ושמירת נפש י"א, ה. שולחן ערוך — חשן משפט תכז, י. רמ"א יורה-דעה קטז, ה. וראה עוד רמב"ם דעות ג-ד וקצור שולחן ערוך סי' ל"ב. [ראה גם: ספר אסיא ה' עמ' 238, הערה 7. — העורך].
בעולם הגויי ידועות תנועות שמתנגדות להתערבות רפואית וביניהן: גאנדי בהודו וכת העדים בארה"ב.

2. בהיבט האמונתי-מחשבתי, אפשר להציג פן נוסף של השאלה: האם פניה אל הרופא אין בה משום פגיעה באמונה וכבטחון. כפן המחשבתי ישנה רלוונטיות לדיון ביחס בין השתדלות לכטחון כמבואר בחובות הלבבות, שער הבטחון. חזון איש על ענייני אמונה ובטחון ועוד, ה"סכא" מנוכההרדן מדרגת האדם וביאור שטחי בספר תנועת המוסר לרב דב כץ, בערכו.

תקופות הסטוריות, בעוד אחרים הכחינו בין רמות רוחניות של חולים. יש שהבחינו בין סוגי האיסור — האם חילול שבת או מאכלות אסורים, והיו שהעלו לדיון את מידת האמון שניתן לתת בפרוגנוזה של הרופא, ל"נאמנות הרופא" שהינה ספציפית לכל מקרה².

א. החובה לקבל טפול רפואי

הרמב"ן בפירושו לתורה³ מציג "כלל": "בהיות ישראל שלמים והם רבים, לא יתנהג עניינים בטבע כלל, לא בגופם ולא בארצם, לא בכללם ולא ביחיד מהם. כי יכרך השם לחמם ומימם ויסיר מחלה מקרבם עד שלא יצטרכו לרופא ולא להשתמר בדרך מדרכי הרפואות כלל כמו שאמר 'אני ה' רופאך'⁴, ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון השם אחר שהבטיח 'וכרך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך'?! הרמב"ן תומך את דבריו במעשה רב: "כל עשרין וחרתיך שנין דמלך רבה, רב יוסף אפילו אומנא לביתיה לא קרא"⁵ וכן בביקורת שמתח הכתוב על אסא מלך יהודה — "וגם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים"⁶.

בפירושו, ער הרמב"ן לכך שדבריו נסתרים לכאורה מדדרש דבי ר' ישמעאל "ורפא ירפא"⁷ — מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות⁸. ומיישב: "לא אמרו שניתנה רשות לחולה להתרפאות, אלא כיוון שחלה החולה ובא להתרפאות, כי נהג ברפואות והוא לא היה מעדת השם ושחלקם בחיים, אין לרופא לאסור עצמו ברפואתו לא מפני חשש שמא ימות בידו, אחרי שהוא בקיא כמלאכה ההיא ולא בעבור שיאמר כי השם לבדו הוא רופא כל בשר, שכבר נהגו".
מעתה, לפנינו שני סוגים של אנשים: "עושה רצון השם שחלקו בחיים" שהוא "מעדת השם" — שאינו פונה לרופא כי אם אל ה' בלבד, ומנגדו האנשים ש"נהגו ברפואות והשם הניחם למקרה הטבעיים".

- א2. ראה: הרב משה וינברגר, הזדקקות לרופאים על פי ההלכה, ספר עמק הלכה — אסיא כרך א', עמ' 11-34. — העורך.
3. ויקרא כ"ו, י"א.
4. שמות ט"ו, כ"ו.
5. ברכות סד, א.
6. דברי הימים ב, ט"ו, י"ב. (הרמב"ן העתיק בסיפא של הכתוב "כי אם ברופאים").
7. שמות כ"א, י"ט.
8. בבלי בבא קמא פה, ע"א, ופירש רש"י: "ולא אמרינן רחמנא מחי ואיהו מסי", והוסיף עוד בתוספות: "וא"ת והא מרפא לחוד שמעינן ליה? דהו"א אמינא, הני מילי בידי שמים אבל חולי הכא בידי שמים כשמרפאהו נראה כסותר גזירת המלך, קמ"ל דשריי".

לגישת הרמב"ן אפשר להביא סיוע מתפילתו של רב אחא במסכת ברכות⁹ בנכנס להקיז דם: "יהי רצון מלפניך ה' אלקי שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני כי אל רופא נאמן אתה ורפואתך אמת, לפי שאין דרכן של בני אדם לרפאות אלא שנהגו"¹⁰. ברם, אביי חולק שם על רב אחא: "לא לימא אינש הכי", מכח דרשת דבי ר' ישמעאל, והסוגיא אינה מיישבת את פירכתו של אביי.

יש להקשות: לשיטתו של הרמב"ן — מה מקשה אביי? הרי פירוש דרשת דבי ר' ישמעאל הוא שניתנה רשות לרופא לרפאות ולא לחולה להתרפאות. ועוד יש להקשות: אם קיימת מחלוקת בין אביי לרב אחא, האם פסק הרמב"ן כרב אחא בניגוד לכלל הקובע ש"הלכתא כביתראי"^{10*}?

את הדברים מיישב אביו של בעל אבני נזר, הוא בעל שו"ת אגודת אזוב¹¹: "מה שאמר הרמב"ן לא ניתנה רשות לחולה, היינו בצדיק... אבל שאינו צדיק ניתנה רשות גם לחולה. ממילא, שפיר קאמר אביי 'לא לימא אינש' (דלשון אינש הוא על אינש שאינו צדיק גמור), הרי כיוון שנכנס להקיז דם נמצא שאינו צדיק גמור, כי אם היה צדיק גמור — לא היה עוסק ברפואות. ממילא, באיש כזה גם התורה נתנה רשות שיעסוק ברפואות".

בעל אגודת אזוב תלה את דבריו בט"ז¹². ברם, האגודת אזוב מחלק בין דרגות האנשים באותה תקופה ואילו הט"ז מבחין בין תקופות: "דגם התורה הסכימה על זה שיהא רפואה על פי הטבע, כי ירדה תורה לסוף דעת האדם שלא יהא זכאי כל כך שתבא רפואתו על ידי נס מן השמים... ועל כן הוה האידנא חיוב בדבר, ומצוה היא כיוון דלפי מעשה האדם חיותו תלוי בכך".

ההבחנה בין תקופות ומצבים תואמת את דברי הרמב"ן בפירושו, יותר מאשר הבחנה בין סוגי אנשים באותה תקופה עצמה. שהרי הרמב"ן פתח את דבריו

9. בבלי ברכות ס, א.

10. רש"י שם, כ"ב, "שאין דרכן: כלומר, לא היה להם לעסוק ברפואות אלא לבקש רחמים". הרמב"ן בפירושו לתורה, (לעיל, הע' 3) משתמש במלים האחרונות של רב אחא בלי לציין מקורו.

10א. הרי"ף, הרא"ש, הרמב"ם, הטור והשולחן ערוך אינם מביאים את תפילת רב אחא, ואולי הם סוברים שאביי חולק על כל הדין ואילו בפרוש הר"ח (באוצר הגאונים) ובמאירי בית הבחירה, ברכות (מהד' סופר 212) מובא בהשמטת הסיפא, כיפרוש רש"י. מכולם נשמע שפסקו כאביי.

11. שו"ת אבני נזר חו"מ קצג, תשובת אביו ר' נחום זאב בעל שו"ת אגודת אזוב.

12. ט"ז, יו"ד, שלו סק"א.

"בהיות ישראל שלמים והם רבים לא יתנהג עניינם בטבע...". גם הדגמתו הינה מתקופה מסויימת – "וכן היו הצדיקים עושים בזמן הנבואה"¹³.
 הבחנה זו, בין תקופות, נפסקה להלכה בכרכי יוסף¹⁴: "דהאידנא אין לסמוך על הנס וחייב החולה להתנהג בדרך העולם לקרות רופא שירפאנו". הברכי יוסף גם שולל את האפשרות שיחידים ינהגו כדרך הצדיקים בזמן הנבואה: "ולאו כל כמיניה לשנות סוגיין דעלמא ולומר כי הוא גדול מכמה חסידי הדורות שנתרפאו על ידי רופאים, וכמעט איסור יש בדבר אי משום יוהרא ואי משום לסמוך על ניסא במקום סכנה ולהזכיר עוונותיו בשעת חוליו".

כהדרכה מעשית קובע ברכי יוסף שם: "ינהוג כדרכן של בני אדם ואורח כל ארעא להתרפאות על ידי רופא ולכו בל עמו, רק ידבק בקונו למתקף ברחמי בכל לב וכו יבטח דווקא".

ב. רשות להחמיר מלעבור על איסור

בעיית ההימנעות מקבלת טפול רפואי מתחדדת כאשר לעומת הערך החשוב של חיי-אדם ניצבת מצווה, תהא מצווה חשובה כשמירת שבת או יום הכפורים. השאלה היא אם מותר לאדם להחמיר על עצמו ולקיים המצווה אף במחיר בריאותו וחיו. לכאורה, חכמים לימדונו כי פיקוח נפש דוחה מצוות (חוץ מע"ז, גלוי עריות ושפיכות דמים) בין אם האונס הוא ע"י אדם, כדוגמת נכרי הרוצה לאלץ יהודי לחלל שבת¹⁵, ובין אם האילוף הוא מפאת מחלה או אירוע טבעי אחר (נפלה מפולת, מעוברת).

כרם, עדיין יש לדון אם הכלל של פיקוח נפש דוחה מצוות הינו רק בבחינת היתר שאדם רשאי לוותר עליו מפאת חומרא, מנהג חסידות וקדושה, או שמא הינו חובה שאין לעבור עליה¹⁶. שאלה זו קיימת הן בדיני פיקוח נפש של חולה והן בהלכות קידוש השם.

13. ואילו לרופא יש היתר לעסוק במלאכתו מהכתוב: "ורפא ירפא", ואעפ"כ ייתכן הברל בין התקופות: האידנא ההיתר הוא ביחס לכל אדם והרופא רשאי ליזום את הטפול הרפואי, ואילו בהיות ישראל שלמים והם רבים, רשאי הרופא לרפאות רק את מי שפנה אליו מעצמו "ובא להתרפאות כי נהג ברפואות והוא לא היה מעדת השם ושחלקו בחיים".

14. ברכי יוסף לחיד"א, יורה-דעה שלו סק"ב, ד"ה "ונראה דהאידנא".

15. בבלי סנהדרין עג, א-ב.

16. כסף משנה על הרמב"ם הלכות יסודי התורה ה, ד.

דעת הרמב"ם במצוות קידוש השם היא: "כל שנאמר בו יעבור ואל ייהרג, ונהרג ולא עבר, הרי זה מתחייב בנפשו"¹⁷. הרמב"ן, בהתייחסו למקרים שחכמים מסרו נפשם, ביאר יותר: "ולא מצית לאמר לפנים משורת הדין... אי לאו דינא הוא, שהרי מקרא צוות ואומר: 'אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש' — מיד נפשותיכם אדרוש את דמכם"¹⁸. בענין קידוש השם, שהנהרג ואינו עובד דינו כמתאבד, מביא הרמב"ן שם ראיה לדעתו מהילכות פיקוח נפש בחולה: "ולא שמענו מידת חסידות לחולה של סכנה שלא יחללו עליו את השבת, אלא המזרוז — משובח, והמונע עצמו — מתחייב בנפשו". דהיינו, פשוט לרמב"ן ("לא שמענו!") שחולה אינו רשאי להחמיר על עצמו, ואף שאינו עושה מעשה בידים, ודין ההימנעות הפאסיבית ממעשה ההצלה כדין התאבדות אקטיבית — ומתחייב בנפשו!

זו גם דעת הר"ן¹⁹ בפירושו: "וכי חולה שיש בו סכנה ואמרו בקיאיין לחלל עליו שבת, מדת חסידות לו שימנע עצמו?! — אינו אלא שופך דמים"²⁰, והזריז הרי זה משובח"²¹, והנשאל — מגונה, והשואל — שופך דמים, וכ"ש המונע עצמו שמתחייב בנפשו".

גישה זו, שהיא בחזקת "פשיטא" לקדמוני ספרד, לא הייתה מקובלת על חסידי אשכנז.

דעת התוספות היא שרשאי אדם להחמיר בקידוש השם, אך זאת במקום שהדין הוא יעבור ואל ייהרג, "ואם רצה להחמיר על עצמו אפי' בשאר מצוות — רשאי. כמו ר' אבא בר זימרא דירושלמי שהיה אצל עובד כוכבים, א"ל אכול נבילה ואי לא — קטילנא לך. א"ל: אי בעית למיקטלי — קטול! ומחמיר היה..."²². (התוספות לא גילו דעתם לענין חולה).

17. לעיל הע' 16. לא גילה הרמב"ם דעתו בדין חולה שלא רצה לעבור, ולכאורה דינם שווה, ומכל-שכן הוא כמבואר בפנים לקמן.

18. במלחמותיו, סנהדרין פרק ח, ד"ה ועוד אביי אמר. הרמב"ן מפנה לדרשה כנבלי, בבא קמא צא, ע"ב: "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש" (בראשית ט, ה) — ר' אליעזר אומר מיד נפשותיכם אדרוש דמכם, מכאן שאין אדם רשאי לחבול בעצמו. וראה רש"י בפירושו לפסוק בתורה: "אך את דמכם אדרוש — מהשופך דם עצמו, לנפשותיכם — אף החונק עצמו שלא יצא ממנו דם".

19. יומא דף פב, ע"א, ד"ה "שאיין לך דבר".

20. בבלי יומא, פד, ב.

21. ירושלמי שם ח, ה.

22. תוספות עבודה זרה כד, ע"ב, ד"ה "יכול אפי' בפרהסיא".

לענין חולה מוסר הריקאנטי²³: "ושמעתי כי ריב"א²⁴ חלה חליו שמת בו, וחל יוה"כ באותם הימים וא"ל הרופאים אם לא תאכל ודאי תמות ואם תאכל שמא לא תחיה. והוא ז"ל אמר: ברי ושמא ברי עדיף ולא רצה לאכול ומת. תנצב"ה".

את דעתם של בעלי התוספות לענין קידוש-השם, אימצו גם מחכמי ספרד האחרונים. על שיטת הרמב"ם (לעיל, הע' 17) מעיר הכסף משנה²⁵: "אבל שלמים וכן רבים סוברים דאם נהרג ולא עבר – צדקה תיחשב לו". בלשונו משתמש, כמאה וחמשים שנה מאוחר יותר, המשנה למלך²⁶. שניהם לא ביארו דעתם לענין חולה, אם גם הוא רשאי להחמיר על עצמו. ברם, הרדב"ז²⁷, שהיה בן דורו של הכסף משנה, מבדיל במפורש בין דין קידוש השם, על פיו מי שנהרג ולא עבר "הרי הוא במחיצת הצדיקים ומדת חסידות הוא", לבין חולה, שאינו רוצה שתתחלל שבת בשבילו מפני חסידות, שהוא מתחייב בנפשו.

הנמקתו של הרדב"ז לאבחנה ביניהם היא בשלשה, מהם נזכיר שנים:

א. "התם איכא קידוש השם וגדולה כדת הקדושה שמסר נפשו עליה כאשר מפורסם במעשה דניאל, שמסר את נפשו על התפילה... ואפילו בצינעה יש קידוש השם, שהוא פרהסיא אצל העכו"ם. אבל בנדרון דנן אין כאן קידוש השם כלל כי מי יודע מה עושה בתוך ביתו".

ב. "התם יש גדר וסייג שלא יעברו על התורה ועל מצוותיה שהרי אומרים: ראו כמה חשובה מצוה זו שפלוגי מסר נפשו עליה והוא כעין סייג למצוות... אבל בנדרון דידן אין שום גדר, דהא כולי עלמא ידעי דניתנה שבת לידחות אצל מי שיש בו סכנה למה שהוא צריך".

על כן מסקנתו של הרדב"ז היא שחולה שאינו רוצה שיתחלל שבת בשבילו מפני חסידות "הרי זה חסיד שוטה", והוא מסכם: "כללא דמילתא, איני רואה

23. ר' מנחם בן בנימין ריקנאטי מחכמי איטליה, מקובל שבא מפרוכנס. בן דודו של הר"ן.

חיבר פירושים לתורה על דרך הקבלה. בפסקי ריקנאטי קסו.

24. ר' יצחק בר אשר הלוי, מחכמי אשכנז, מראשוני בעלי התוספות, מתלמידיו של רש"י,

שימש כרבו וראש ישיבה כשפיידא. מתלמידיו: הריב"ם, הראב"ן, ור' אפרים מרגנשבורג.

25. ר' יוסף בר אפרים קארו מחבר השולחן ערוך. נולד בספרד (ה'רמ"ח) ונפטר בצפת (ה'של"ה).

26. ר' יהודה רוזאניס, ראש רבני טורקיה, נפטר ה' תפ"ז.

27. ר' דוד בר שלמה אבן זמרא, נולד בספרד (ה'ר"מ) ונפטר בארץ ישראל (ה'שכ"ד). שו"ת הרדב"ז ח"ד, סז, (אלף קל"ט).

כמעשה הזה שום חסידות אלא איבוד נשמה". על דעתו זו חוזר הרדב"ז בתשובה אחרת לענין אכילה כיום הכפורים²⁸, והוא מזכיר את המסופר בריב"א, לדעת הרדב"ז, הירשה לעצמו הריב"א להחמיר בצום יום הכיפורים עקב מצבו הנואש, וכלשונו: "כי אפשר דריב"א ז"ל הרגיש בעצמו דאפי' שיאכל — ימות, דלב יודע מרת נפשו, והיינו דקאמר ברי ושמא ברי עדיף כלומר הכרי שלי עדיף משמא שלכם, ולפיכך לא רצה לאכול". ומסיק הרדב"ז שלפיכך אין ראוי ללמוד ממנו.

מסקנתו של הרדב"ז²⁷ למעשה היא שהחולה הרוצה להחמיר על עצמו "מלעיטין אותו בעל כרחו או כופין אותו לעשות מה שאמרוהו, והשואל הרי זה שופך דמים — ופשוט הוא". אמנם שומעים אנו בדבריו גם על חריג, כמקרהו של ריב"א, שאדם היודע כי קיצו קרב רשאי להימנע מקבלת טיפול רפואי הכרוך באיסור, ושמא "אין ללמוד ממנו".

כדרכו של הרדב"ז פסק גם בשו"ע-הרב²⁹ כדיני יום הכפורים: "אם החולה יודע בעצמו שבדין לאכול ומחמיר על עצמו ואינו אוכל, עליו הכתוב אומר 'ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש'". ודינו של החולה המסרב³⁰: "כל מקום שמותר לאכול ואינו רוצה לאכול מאכילין אותו בעל כרחו"³¹. ואין הרב מזכיר את החריג של ריב"א.

כרם, בדור האחרון העלו מחדש חסידי אשכנז את אפשרותו של החולה להחמיר על עצמו. בעל אגודת אזוב³² בשו"ת אבני-נזר דלעיל דן בחולה שהרופאים קבעו לו רפואה במאכלות אסורות, אם מותר לחולה להחמיר על עצמו ולהמנע מאכילתם.

דעת בעל אגודת אזוב: "דודאי יוכל החולה הצדיק לסמוך על האבן עזרא³³ והרמב"ן בנוגע למאכלות אסורות". והוא מוסיף "גם מי שאינו צדיק ורוצה להחמיר על עצמו במאכלות אסורות נגד הרופאים... נראה לי דלענין זה מיקרי צדיק שמחמיר על עצמו במאכלות אסורות ובוטח בהש"י אפי' כמה שיש בו סכנת נפשו, וא"כ אפי' מי שאינו צדיק אפילו הכי מותר לו להחמיר על עצמו במאכלות אסורות נגד הרופאים".

28. שו"ת הרדב"ז ת"ג, תמד, (תתפה).

29. תרי"ח, י"א.

30. שם, י"ב.

31. בנפש חיה לגר"ר מרגליות מדייק מלשון המשנה "מאכילין אותו על פיו", אפילו כשאין החולה רוצה, ואינו רשאי להחמיר על עצמו.

32. ר' נחום זאב מביאלה, בעל שו"ת אגודת אזוב בשו"ת אבני נזר חחו"מ סי' קצג.

33. שמות כא, יט.

מסברא, היינו מצמצמים את חידושו של אגודת-אזוב למאכלות אסורות בלבד בגין החומרא המיוחדת שמייחסים לפגם בנפש כתוצאה מאכילת מאכלות אסורות³⁴, אך האגודת אזוב מרחיב דינו לכל מצווה בנימוק המסתמך על מצב הרפואה והאינטרסים (מחקריים או אידיאולוגיים) של הרופאים – "כיון שנראה בחוש שהרופאים מועדין לקלקל, יוכל לבטוח בהש"י כדי שלא להכניס עצמו לסכנת נפשות במעשה". התפארת ישראל, בפירושו למשנה³⁵, כבר העלה נימוק זה בענין אכילה ביום הכיפורים: "ולפענ"ד האידנא יש להתיישב בדבר, דבעיני ראיתי דשבקו להימנותייהו, דלכל חולי קל אומרים תמיד שכשיתענה יסתכן"³⁶.

לאחרונה פסק הרב ולדנברג³⁷, שמותר לשכנע חולה בעל "מדרגה" באמונה לקבל טיפול רפואי למרות שהוא באמונתו עומד³⁸, וכי אין אדם יכול לשפוט את עצמו לגבי המדרגה הרוחנית בה הוא עומד עד כדי שיוכל לסרב לקבל טיפול רפואי³⁹, ואף המכירים אותו אינם רשאים לסמוך על התרשמותם האישית שהחולה "בעל מדרגה" הנהו⁴⁰.

אין הרב ולדנברג מזכיר את תשובתו של בעל אגודת-אזוב דלעיל דאין הוא דן בשאלת נאמנותם של הרופאים ומידת אחריותם בהוראתם לעבור על אחת ממצוות השם אשר לא תיעשנה. ייתכן שההימנעות מהדיון נובעת מכך שהתשובה מופנית אל "הרופא הירא והשלם דגריס באורייתא" וייתכן שתשובתו היתה שונה אם הדיון היה לאחר מעשה בהתנהגותו של "בעל המדרגה", כאשר הימנעותו מטיפול הושפעה גם מספיקות ב"נאמנות הרופא".

34. ויקרא יא, מג, וראה המקורות בתורה תמימה שם אות קצו.

35. יומא ח, ה, יכין אות כ"ו.

36. באנציקלופדיה תלמודית ערך "חולה" (כרך י"ג) סכמו (ע' רנ"ד): "וכל החולה עצמו שיש בו סכנה והוא מונע עצמו מחילול שבת, אין כאן משום מידת חסידות, והוא מתחייב בנפשו ועליו נאמר 'ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש' ואל תהי צדיק הרבה והרי זה חסיד שוטה והא-לקים יאת דמו מידו יבקש" ולא הזכירו כלל את דיונו של בעל אגודת-אזוב.

37. ציץ אליעזר חי"ז, סי' ב.

38. שם, ס"ק, ב.

39. שם, ס"ק, ג.

40. שם, סק"ד.

סיכום:

- א. המורם מן האמור הוא כי, ככלל, על האדם בדורנו "לעסוק ברפואות". ברם, ישנם מצבים מיוחדים, אם משום ש"ברי" לו כי לא יאריך ימים, אם משום ספק בנאמנות הרופאים או בטיב הטיפול המוצע (מאכלות אסורים) — שרשאי הוא לשים מבטחו בלעדית ברופא כל בשר, ולהימנע מ"עיסוק ברפואות".⁴¹
- ב. אין צריך לומר, כי דברינו הינם דיון ראשוני בלבד ולא נועדו לקבוע הלכה למעשה, אשר היא מסורה לפוסקי הדור שליט"א.

41. ראה הרב משה וינברגר, הזדקקות לרופאים על פי ההלכה, ספר עמק הלכה — אסיא א' עמ' 11-34 פרקים ה', י"ב — העורך.